ВЕЛИКА РЕВОЛЮЦІЯ НА ПІТКЕРНІ42

Дозвольте мені оживити події у вашій пам’яті. Майже сто років тому команда британського корабля "Баунті" чинила заколот, поскидала капітана й офіцерів у море, захопила корабель і подалася курсом на південь. Заколотники набрали собі дружин серед тубілок Таїті, а потім рушили до відлюдної скелі посеред Тихого океану, що називається островом Піткерном, посадили там корабель на мілизну, зняли з нього все, що могло знадобитися для нової колонії, і поселилися на острові.

Піткерн настільки віддалений від торговельних шляхів, що минуло багато років, перш ніж інший корабель підійшов до його берегів. Цей острів завжди вважався ненаселеним, і тому, коли корабель кинув тут, нарешті, свій якір у 1808 році, капітан його був безмірно вражений, побачивши на острові людей. Хоч заколотники билися між собою і мало-помалу перебили один одного, так що від старої команди лишилося всього двоє-троє чоловік, ця трагедія розігралася вже після того, як народилося чимало дітей. 1808 року населення острова складалося з двадцяти семи душ. Головний заколотник, Джон Адамс, був ще живий, і йому судилося прожити ще багато років як правителеві й патріархові своєї пастви. Із заколотника й убивці він став християнином і вчителем, і його народ з двадцяти семи душ був тепер найпобожнішою і найправеднішою паствою в усьому християнському світі. Адамс уже давно підняв британський прапор і проголосив свій острів власністю британської корони.

Тепер населення острова налічує дев’яносто осіб – шістнадцять чоловіків, дев’ятнадцять жінок, двадцять п’ять хлопчиків і тридцять дівчаток – усі нащадки заколотників, усі носять прізвища тих заколотників і всі розмовляють по-англійському, і тільки по-англійському. Острів підноситься високо над морем і має стрімкі береги. Завдовжки він близько трьох чвертей милі, завширшки в окремих місцях – до півмилі. Всією орною землею володіють кілька сімей, у відповідності до розподілу, що його вчинили багато років тому. На острові є деяка живина – кози,

свині, кури й кішки, але немає собак і великої худоби. Є одна церква, де містяться також урядові установи, школа й публічна бібліотека. Протягом перших двох поколінь правитель мав такий титул: Головний суддя і Верховний правитель, підпорядкований її величності королеві Великобританії. Його обов’язком було видавати закони і самому ж проводити їх у життя. Посада його була виборна; правом голосу користувалися всі, кому сповнилося сімнадцять років, незалежно від статі.

Єдиним заняттям населення було рільництво та рибальство; єдиною розвагою – релігійні відправи. На острові ніколи не було жодної крамниці і ніяких грошей. Звички й одежа жителів були первісні, а закони – навдивовижу прості. Ці люди жили у святому спокої, далекі від суєтного світу з його домаганнями й турботами, не знаючи, та й не бажаючи знати, що відбувається у могутніх імперіях за безкраїм океанським простором. Раз на три-чотири роки до острова приставав який-небудь корабель, що передавав їм застарілі новини про криваві битви й спустошливі епідемії, про повалені трони й загиблі династії. Потім він обмінював фланель і мило на батати й плоди хлібного дерева і відпливав собі геть, залишаючи їх поринати у мирні мрії та благочестиві діла.

Восьмого вересня минулого року адмірал де Горсі, командувач британського флоту на Тихому океані, відвідав острів Піткерн і в своєму офіційному рапортові адміралтейству повідомив таке:

"У них є боби, морква, ріпа, капуста і трохи кукурудзи; ананаси, фігові пальми; апельсини, лимони й кокосові горіхи. Одяг вимінюють за харчі з кораблів, які пропливають повз острів. На острові немає джерел, але принаймні раз на місяць випадають дощі, отож води вистачає, хоч у попередні роки вони іноді страждали від засухи. Алкогольних напоїв, окрім як для медичних потреб, вони не вживають, і п’яниць серед них немає…

Чого потребують остров’яни, краще за все видно з переліку тих предметів, які ми дали їм взамін на продукти харчування, а саме:

фланель, саржа, ситець, черевики, гребінці, тютюн і мило. Вони також відчувають гостру потребу в географічних картах та грифельних дошках для своєї школи й охоче беруть будь-які інструменти. Я наказав видати їм з державних запасів британський прапор, щоб вони піднімали його при наближенні кораблів, і пилку, без якої вони просто не могли обходитись. Гадаю, що це зустріне схвалення у ваших світлостей. Якби щедрий народ Англії тільки знав про потреби цієї найдостойнішої маленької колонії, вона б не довго лишалася без припасів...

Церковна служба починається щонеділі о десятій тридцять ранку і о третій дня в приміщенні, яке збудував Джон Адамс і яким він користувався для цієї мети аж до своєї смерті у 1829 році. Її править, твердо додержуючись літургії англіканської церкви, містер Саймон Янг, їхній виборний пастор, вельми шанований серед поселенців. Щосереди відбувається читання біблії, на якому бувають присутні всі, хто може. Влаштовується також спільний молебень – у першу п’ятницю кожного місяця. Щоранку й щовечора в кожному домі моляться посімейно, і жодне приймання їжі не обходиться без молитви про господнє благословення до і після трапези. Про ці релігійні відправи остров’ян не можна говорити без якнайглибшої поваги. Народ, найбільша втіха і привілей якого полягає у звертанні до бога, і який до того ж веселий, старанний і, напевне, вільніший від пороків, ніж будь-яка інша громада,– не потребує служителів культу".

А тепер я наведу з адміральського рапорту одну фразу, яка, безперечно, випадково зірвалася з його пера і про яку він тут же забув. Адмірал навіть не здогадувався, скільки в ній було трагічної проникливості! Ось ця фраза:

"На острові оселився чужоземець, американець – сумнівне надбання".

Справді, це було "сумнівне надбання"! Капітан Ормсбі на американському кораблі "Горнет" зійшов на острів Піткерн приблизно через чотири місяці після візиту адмірала, і з фактів, які він там зібрав, ми

тепер знаємо все про того американця. Розглянемо ж ці факти в їх історичній послідовності. Американця звали Батеруотер Стейвлі. Як тільки він перезнайомився з усім населенням,– а це, зрозуміло, справа лише кількох днів,– то почав усілякими способами втиратися до нього в довіру. Він став надзвичайно популярним, і на нього дивилися з пошаною, бо передусім він зрікся мирського життя і всі свої сили присвятив релігії. З ранку до вечора він читав біблію, молився, виспівував гімни або просив благословення. Ніхто не вмів так ревно, так довго й так гарно молитися, як він.

Нарешті, вирішивши, що час приспів, він тишком-нишком почав сіяти розбрат серед остров’ян. Він з самого початку задумав повалити уряд, але до певного моменту, звичайно, приховував свій намір. До різних людей він підходив по-різному. В одному місці викликав невдоволення, звертаючи увагу на короткочасність недільних відправ: він говорив, що в неділю має бути три тригодинних відправи замість двох. Багато хто подумував так і раніше; тепер вони потай об’єдналися в партію для боротьби за це. Деяким жінкам він зумів довести, що їм не дають достатньої свободи слова на молитовних зборах; так народилася друга партія. Жодного засобу він не залишив поза увагою; він навіть пішов до дітей і збудив у їхніх грудях невдоволення, бо – як він за них виявив – у недільній школі їм не приділялося достатньої уваги. Це призвело до появи третьої партії.

І от, як керівник цих партій, він виявився найбільшою силою у громаді. Тоді він зробив подальший хід – не більше не менше, як висунув обвинувачення проти головного судді Джеймса Расела Нікоя. Ця людина, з твердою вдачею, талановита і дуже багата, була власником будинку з вітальнею, трьох з половиною акрів землі, засіяної бататом, єдиного судна на Піткерні, вельбота. На превеликий для нього жаль, привід для обвинувачення з’явився дуже вчасно. Одним з найстаріших і найзаповітніших законів острова був закон проти порушення власності. Закон цей свято шанувався, і його вважали запорукою народних свобод. Років тридцять тому суд розглядав по цьому закону серйозну справу, а саме: курка, що належала Елізабет Янг (дочці Джона Мілза, одного із

заколотників з "Баунті", якій сповнилося тоді п’ятдесят вісім літ) заскочила в межі земельних володінь Четверга-Жовтня Крістіена (двадцятидев’ятирічного онука Флетчера Крістіена, теж одного із заколотників). Крістіен убив курку. По закону Крістіен міг або залишити курку собі, або, за власним бажанням, повернути її останки власниці й одержати "відшкодування за збитки" в розмірі, відповідному до тієї шкоди, що її заподіяно. Судові протоколи свідчать, що "вищезгаданий Крістіен передав зазначені останки вищезгаданій Едізабет Янг і за збитки, завдані йому, зажадав один бушель бататів". Але Елізабет Янг це домагання видалося надмірним; сторони не могли дійти згоди, і тому Крістіен вчинив позов. У першій судовій інстанції він програв справу. В усякому разі, йому присудили тільки півчверті бушеля бататів, що він вважав недостатнім і сприйняв як поразку. Він подав апеляцію. Справа тяглася кілька років, переходячи у все вищі й вищі інстанції, і щоразу кінчалася підтвердженням початкової ухвали. Нарешті вона надійшла до Верховного суду і застряла там на двадцять років. Але минулого літа навіть Верховний суд спромігся, нарешті, прийняти ухвалу. Початкову ухвалу було підтверджено ще раз. Тоді Крістіен заявив, що він удовольнився. Але Стейвлі був тут як тут; він шепнув Крістіену та його адвокатові, щоб ті запропонували "просто форми заради" показати їм оригінал закону з метою впевнитися, що закон цей ще існує. Думка здалася дивною, але дотепною. Вимогу було поставлено. В будинок суду послали гінця, який невдовзі повернувся з вісткою, що відповідний акт з державних архівів зник.

Тоді суд оголосив свою останню ухвалу недійсною, бо вона була прийнята по закону, якого насправді не існувало.

Це викликало велике збудження. По всьому острову вмить пролетіла чутка, що оплот громадських свобод загублено – можливо, його навіть по-зрадницькому знищили. За тридцять хвилин майже все населення зібралося в приміщенні суду, тобто в церкві. На пропозицію Стейвлі обвинувачення пред’явили головному судді. Обвинувачений зустрів своє нещастя з гідністю, належною його високому санові. Він не боронився і навіть не сперечався; він визнав за краще просто вказати, що й пальцем

не торкався того лиховісного акта, що він зберігав державний архів у тому самому ящику від свічок, у якому його зберігали з найдавніших часів, і що він не винен у зникненні чи знищенні документа.

Та ніщо вже не могло врятувати головного судді; його звинуватили у зраді, усунули від посади, і все його майно конфіскували.

Найбезглуздішим у цій ганебній справі було таке: вороги судді, звинувачуючи останнього у знищенні акта, заявили, що він нібито зробив це заради Крістіена, бо Крістіен доводився йому родичем! Тим часом Стейвлі був єдиний остров’янин, який не був йому родичем. Нехай читач пригадає, що вся ця громада складалася з нащадків півдесятка людей; що перші діти побралися між собою і народили заколотникам онуків; що ці онуки, а за ними правнуки і всі інші покоління одружувались поміж собою, так що тепер усі вони були кровно споріднені. Більше того, ці родинні зв’язки хитромудро й навіть якось дивно переплутались і ускладнилися. Стороння людина, наприклад, каже остров’янину:

– Ви називаєте оцю молоду жінку своєю кузиною, а зовсім недавно ви називали її своєю тіткою.

– Аякже, вона моя тітка і водночас моя кузина. А також моя зведена сестра, моя племінниця, моя троюрідна сестра, моя тридцятиюрідна сестра, моя сестра сорок другого коліна, моя троюрідна тітка, моя бабуся, моя вдовина свояченицa а наступного тижня вона стане моєю дружиною.

Отже, звинувачення головного судді в кумівстві було не дуже обгрунтоване. Та все одно, дуже чи не дуже, а Стейвлі воно згодилося. Стейвлі негайно обрали на вільну посаду судді, і він гаряче взявся за роботу, виплоджуючи реформи з кожної своєї пори. За дуже короткий час церковні відправи почали лютувати повсюдно й безнастанно. Згідно з наказом, друга молитва недільної ранкової служби, яка звичайно тривала тридцять п’ять-сорок хвилин і присвячувалась молінням за благополуччя

на землі, за увесь рід людський, а потім уже й за свій маленький рід, тепер розтяглася на півтори години і обіймала також моління за благополуччя можливого населення різних планет. Це сподобалося всім: кожен казав:

– Так, це вже начебто діло!

Згідно з наказом, звичайні тригодинні проповіді було подовжено вдвічі. Все населення юрбою засвідчило свою вдячність новому судді.

Давній закон, що не дозволяв у неділю варити їжу, витлумачили у тому розумінні, що забороняється також і їсти. Згідно з наказом, недільна школа дістала привілей працювати і в будень. Радість усіх класів не знала меж. За один-єдиний місяць новий суддя став народним кумиром.

Приспів час і для другого ходу цієї людини. Стейвлі почав, спершу дуже обережно, підбурювати людей проти Англії. Він поодинці відводив убік іменитих громадян і розмовляв з ними на цю тему. Поступово він осмілів і вже не крився. Він говорив, що народ зобов’язаний перед самим собою, перед своєю честю і перед своїми великими традиціями піднятися в усій своїй моці й скинути "це докучливе англійське ярмо".

Але простосерді остров’яни відповідали:

– Ми не помічаємо, щоб воно докучало. І як воно може докучати? Англія раз на три-чотири роки посилає корабля, щоб забезпечити нас милом, одягом і речами, які нам дуже потрібні і які ми беремо з щирою вдячністю. Але вона ніколи не завдає нам клопоту. Вона дозволяє нам іти своїм шляхом.

– Вона дозволяє вам іти своїм шляхом?! Так в усі часи відчували і говорили раби! Ці розмови показують, як низько ви скотилися, до якого підлого, свинського стану ви дійшли під цією гнітючою тиранією! Як?!

Невже у вас зовсім не лишилося людської гідності? Невже свобода для вас – ніщо? Невже ви згодні бути придатком до чужої і ненависної влади, тоді як можете повстати й посісти своє належне місце у благородній сім'ї народів як великий, вільний, просвічений, незалежний, не підлеглий ніякому скіпетрові народ, що сам вершить свою долю і має голос та владу у визначенні долі всіх інших націй світу?

Такі промови потроху робили своє. Громадяни таки стали відчувати на собі англійське ярмо. Вони не могли напевно сказати, як і де воно їм муляє, але були твердо впевнені, що відчувають його. Вони почали нарікати, згинаючись під тягарем лабет, і вимагали визволення. Незабаром вони страшенно зненавиділи британський прапор, цей знак і символ занепаду їхньої нації. Вони вже не дивилися на нього, проходячи повз церкву, а відводили очі вбік і скреготіли зубами. І ось одного ранку, коли прапор знайшли втоптаним у багно біля підніжжя древка, то так і покинули його там лежати, і ніхто не простягнув руки, щоб підняти його знову. Те, чому судилося статися рано чи пізно, нарешті, сталося. Деякі маєтні громадяни пішли вночі до судді й заявили:

– Несила вже терпіти цю ненависну тиранію. Як би нам її скинути?

– За допомогою державного перевороту.

– Чого?

– Державного перевороту. Це робиться так: все буде підготовлено, і в призначений момент я, як обраний голова держави, привселюдно й урочисто проголошу її незалежною і визволю з-під влади всіх і всяких держав.

– Схоже, ніби це просто й легко. Ми могли б це вчинити негайно. А що робити потім?

– Захопити всі укріплення і всю громадську власність, запровадити воєнне становище, привести армію і флот у бойову готовність і проголосити імперію!

Така блискуча програма засліпила простаків. Вони сказали:

– Чудово, грандіозно! Та чи не стане на дибки Англія?

– Нехай собі! Оця ось скеля – наш Гібралтар.

– Справді. Але як бути з імперією? Чи нам потрібна імперія та імператор?

– Вам потрібне, друзі мої, об’єднання. Погляньте на Німеччину, погляньте на Італію. Вони об’єдналися![43] Об’єднання – в цьому вся суть. Воно робить життя жаданим! Воно означає поступ! Ми повинні мати регулярне військо і флот. Звичайно, для цього треба ввести податки. Усе це разом створює велич. При об’єднанні й величі – чого ще вам треба? То ж, чуєте – тільки імперія дарує вам ці блага!

Таким ото чином восьмого грудня острів Піткерн був проголошений вільною і незалежною державою, і того ж таки дня серед великих радощів і втіх відбулося врочиста коронування Батеруотера Першого, імператора острова Піткерн. Все населення, за винятком чотирнадцяти осіб, переважно маленьких дітей, пройшло церемоніальним маршем повз трон один за одним, з прапором і музикою, причому процесія розтяглася у довжину мало не дев’яноста кроків. Дехто запевняє, що повз кожну дану точку вона проходила майже три чверті хвилини. Нічого подібного в історії цього острова раніше не було. Народний ентузіазм не знав меж.

Негайно почалися імперські реформи. Було запроваджено дворянські титули. Було призначено морського міністра, і вельбот відразу став до ладу. Було настановлено військового міністра, якому велено негайно приступити до формування постійного війська. Було іменовано першого

лорда казначейства і наказано йому підготувати основи оподаткування, а також відкрити переговори з чужоземними державами про наступальні, оборонні та торговельні угоди. Призначили кількох генералів та адміралів, а також кількох камергерів, конюших та лордів-спальників.

На цей час увесь наявний матеріал було вичерпано. Великий герцог Галілейський, військовий міністр, скаржився, що всі шістнадцять дорослих чоловіків одержали високі посади і тому відмовляються служити рядовими; з цієї причини організація його постійного війська не зрушує з мертвої точки. Маркіз Араратський, морський міністр, прийшов з такою самою скаргою. Він сказав, що сам згоден керувати вельботом,– але хтось же має і веслувати!

За таких обставин імператор зробив усе можливе: він одібрав усіх хлопчиків, починаючи від десяти років, у їхніх матерів і примусово послав до війська рядовими. Так було створено регулярний корпус із сімнадцяти солдатів під командою одного генерал-лейтенанта і двох генерал-майорів. Це сподобалося військовому міністрові, але озлобило всіх матерів країни. Вони заявили, що їхні крихітки тепер приречені лягти у криваві домовини на полі бою і що імператор за це відповість. Деякі з найбільш убитих горем і непримиренних жінок постійно підстерігали його й кидали в нього з засідки батати, не звертаючи жодної уваги на охоронців.

Черев гостру нестачу людського матеріалу довелося посадовити герцога Віфанійського, генерал-поштмейстера, на весла у флоті, і таким чином він мусив сидіти за спиною дворянина, нижчого титулом, а саме: віконта Ханаанського, лорда – головного судді. Це спричинилося до того, що герцог Віфанійський став відвертим недоброзичливцем і таємним змовником. Імператор передбачав це, але зарадити вже не міг.

Далі пішло ще гірше. Одного дня імператор зробив Ненсі Пітерс пересою, а вже наступного дня одружився з нею, незважаючи на те, що кабінет з державних міркувань настійливо радив йому одружитися з

Еміліною, старшою дочкою архієпіскопа Віфлеємського. Це стурбувало дуже впливові сфери – церкву. Нова імператриця забезпечила собі підтримку і дружбу двадцяти чотирьох з тридцяти шести дорослих жінок острова, зробивши їх фрейлінами свого двору, зате остання дюжина стала її смертельними ворогами. Сімейства фрейлін невдовзі почали бунтувати, бо нікому стало займатися хатнім господарством. Дванадцять скривджених жінок відмовились піти на імператорську кухню служницями, тому імператриця зажадала від графині Ієрихонської та інших придворних дам, щоб вони носили воду, підмітали палац і виконували інші принизливі й такі ж неприємні обов’язки. Так посіялась ворожнеча і в цьому таборі.

Всі почали скаржитися, що податки на утримання війська, флоту та всіх імперських установ лягли нестерпним тягарем на народ і вкинули його у злидні. Відповідь імператора: "Погляньте на Німеччину, погляньте на Італію! Хіба ви кращі за них і хіба ви не об’єдналися?" – не задовольняла їх.

Вони казали:

– Люди не можуть їсти об’єднання, а ми помираємо з голоду. Рільництво у занепаді. Всі у війську, всі у флоті, всі на державній службі, всі в уніформах, усі байдикують, усі голодують, і нікому працювати на полі…

– Погляньте на Німеччину, погляньте на Італію! Те саме й там. Таким є об’єднання, й іншого способу домогтися його не існує, і немає іншого способу зберегти його, коли ви вже його домоглися,– така була постійна відповідь імператора.

Але невдоволені заперечували:

– Ми не можемо витримати податків, ми не витримаємо їх.

І на довершення всього кабінет оголосив про національний борг, який перевищував сорок п’ять доларів – півдолара на душу населення. Кабінет запропонував консолідувати цей борг – він-бо чув, що так завжди роблять при скруті. Кабінет запропонував ще встановити мито на експорт та імпорт, а також випустити облігації і паперові гроші, які через п’ятдесят років підлягатимуть обмінові на батати й капусту. З його слів, плата військові, флоту і всьому державному апаратові дуже затримувалась, і коли негайно не вжити належних заходів, може статися національне банкрутство, а то навіть повстання і революція. Імператор відразу зважився на самочинний захід, та до того ж іще такий, про який ніколи й не чували на острові Піткерні. У повному параді, з військом за собою, він з’явився одного недільного ранку у церкву і наказав міністрові фінансів провести збір.

Це й була та остання пушинка, що зламала верблюдові спину. Спочатку один громадянин, а потім і інші повстали й відмовилися скоритися такому нечуваному насильству. Кожна відмова супроводжувалась негайною конфіскацією майна невдоволених. Ці круті заходи скоро приборкали опір, і збір тривав далі серед понурої, зловісної мовчанки. Залишаючи зі своїм військом церкву, імператор сказав:

– Я вам покажу, хто тут хазяїн!

Кілька громадян закричали:

– Геть об’єднання!

Їх було негайно заарештовано, і солдати вирвали їх із рук друзів, що обливалися сльозами.

А тим часом, як кожен пророк міг передбачити, народився соціал-демократ. Коли імператор ступив на позолочену імператорську тачку біля церковних дверей, соціал-демократ штрикнув його п’ятнадцять чи

шістнадцять разів гарпуном, але, на щастя, з такою типово соціал-демократичною незграбністю, що не заподіяв йому ніякої шкоди.

Тієї ж самої ночі стався вибух. Увесь народ повстав, як одна душа, хоч сорок дев’ять революціонерів належали до слабкої статі. Піхота покидала свої вила, артилерія – кокосові горіхи, флот збунтувався; імператора захопили в його палаці й зв’язали по руках і ногах. Він був пригнічений. Він сказав:

– Я визволив вас з-під нестерпної тиранії, я вивів вас із безодні приниження і зробив нацією серед націй; я дав вам сильний, надійний централізований уряд; мало того, я наділив вас найвищим добром – об’єднанням. Усе це я зробив – і в нагороду маю ненависть, зневагу й оці пута. Беріть мене, робіть зі мною що хочете. Я зрікаюся корони й усіх своїх регалій і з радістю скину з себе цей надсильний тягар. Заради вас я взяв його на себе, заради вас я знімаю його. Імперської перлини більше не існує, то ж бийте і оскверняйте непотрібну оправу скільки завгодно!

Одностайним рішенням народ засудив екс-імператора і соціал-демократа на довічне відлучення від церковної служби або на довічні каторжні роботи на галерах – тобто на вельботі,– надавши їм право вибору. Наступного дня увесь народ зібрався знову і знову підняв британський прапор, відновив британську тиранію, розжалував дворян у простолюд, а тоді, не гаючись, звернув якнайбільшу увагу на прополку забур’янілих, занедбаних бататових грядок та відновлення давніх корисних промислів і давніх цілющих, втішливих молінь. Екс-імператор повернув щезлий закон про порушення власності і пояснив, що він його викрав не для того, щоб нашкодити кому-небудь, а єдино щоб здійснити свої політичні задуми. Тому народ знову поновив на тій самій посаді колишнього головного суддю і повернув йому відчужене майно.

Розміркувавши, екс-імператор і соціал-демократ обрали довічне відлучення від церковної служби, віддавши йому перевагу над довічними каторжними роботами на галерах "з довічною церковною службою", як вони висловилися, тому народ вирішив, що злигодні цих бідолах

скаламутили їм розум, і постановив на разі ув’язнити їх. Що й було зроблено.

Отака історія "сумнівного надбання" Піткерна.

1879